

МІРКУВАННЯ ЩОДО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

CONSIDERATIONS ON CONVICT MILITARY SERVICE IN UKRAINE

Гальцова О.В., к.ю.н.,

викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Фівкін П.М., полковник,

начальник кафедри права Національної безпеки та правової роботи, здобувач кафедри адміністративного права

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Досліджується доцільність проходження військової служби засудженими особами. Авторі аналізують чинне національне законодавство та вказують, що військова служба є державною службою особливого характеру, тому від призову на строкову військовою службою в мирний час звільняються громадяни України: які були засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі, обмеження волі, у тому числі із звільненням від відбування покарання. Зазначається, що в Україні після повномасштабного вторгнення російською федерацією було прийнято низку указів та окремих законів, внаслідок чого виникла низка проблем щодо правового регулювання проходження військової служби деякими категоріями осіб, стосовно яких у чинному законодавстві указується на застереження їх від призову на строкову військовою службу, зокрема, засуджених осіб. Звертається увага на суперечності та правову невизначеність у національному законодавстві й іншими дослідниками цієї проблеми. Вказується, що положення цих нормативних актів фактично розповсюджувалися на довоєнний період, коли потреби у швидкій мобілізації значної кількості людей не існувало і тому зняття з обліку таких осіб не впливало на комплектацію Збройних Сил України та безпекову ситуацію в державі. Зазначається, що практична реалізація залучення засуджених до військової служби відбулася внаслідок помилювання указом Президента України. Наголошується, що в умовах воєнного часу помилювання засуджених для захисту Батьківщини, наштовхнулося на чимало перешкод, оскільки заяви багатьох засуджувалися на довоєнний дотепер не розглянуті. Робиться висновок, що особливо актуальним постало питання про наявність підстав, доцільності та правового регулювання процесу звільнення засуджених до позбавлення волі з метою їх залучення до військової служби та участі в бойових діях із російською збройною агресією. Наводяться думки науковців, що засуджені повинні виконувати свої конституційні обов'язки й щодо захисту Вітчизни, її незалежності і територіальної цілісності, який для них має деякі особливості. Авторі вважають доцільним прагнення засудженої особи проходження військової служби за призовом під час мобілізації в особливий період, враховуючи вид покарання, особу засудженого, характер, ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення та його поведінку для виконання ним конституційного обов'язку – захисту Батьківщини.

Ключові слова: військова служба, засуджені особи, мобілізація, військова агресія, помилювання.

The article looks into the feasibility of convict military service. The authors analyse existing law of Ukraine and point out that military service has special nature, so Ukrainian citizens sentenced to imprisonment or restriction of liberty, including those discharged of their term are exempted from regular military service in peacetime. It's noted that after the full-scale invasion of Russia Ukraine has adopted a number of decrees and specific laws which resulted in a number of legal problems in military service of some individuals, whose military service is restricted under existing law, such as convicted offenders. Other investigators of the problem also draw attention to the fact that laws of Ukraine have discrepancies and legal ambiguities. It's noted that these regulation provisions were actual during the pre-war time, when there was no need in quick mobilization of a large number of people and so unregistering of these individuals didn't affect staffing of the army and national security. It's said that in practice convicts have been involved in military service based on the presidential pardon. It's pointed out that in wartime pardoning convicts to protect the homeland faces various obstacles as the petitions of clemency of many of them are still pending. It's concluded that the most important issue is the existence of grounds, feasibility and legal regulation of release of convicts to let them fight against Russian aggression. The article cites the opinion of the scholars that convicts must uphold their constitutional duty to protect homeland, it's independence and territorial integrity which has some special features for them. The authors consider it appropriate for convicts to seek military service during mobilization in special period with regard to their punishment, individuality, nature, criminal offence public danger and conduct.

Key words: military service, convicts, mobilization, military aggression, pardon.

Постановка проблеми. Згідно національного законодавства, військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Проте у ньому зазначається, що від призову на строкову військовою службу в мирний час звільняються громадяни України: які були засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі, обмеження волі, у тому числі із звільненням від відбування покарання. З огляду на події широкомасштабного вторгнення в Україну одним із викликів, які постали перед нашою країною – оборона держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності за допомогою комплектації воєнізованих формувань держави. Серед науковців та у суспільстві дотепер немає єдиного погляду щодо доцільності проходження військової служби засудженими, проте конкретні факти засвідчують, що засуджені особи довели своє щире бажання захистити Батьківщину проти російської агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання стосовно проходження засудженими військовою службою досліджували в своїх роботах такі вітчизняні учені, як: Албул С. В., Богдан Ю. М., Денисов С. Ф., Єгоров С. О., Заїка Д. Є., Навроцький В. О. та інші.

Метою статті є з'ясування та вивчення точок зору фахівців щодо доцільності проходження засудженими військовою службою в Україні та їх правова регламентація у чинному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Згідно частини 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військовою службу», військовою службою є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військовою службою зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби [1].

Крім вищевказаного Закону, правовою основою для військового обов'язку і військової служби є: Конституція України, Закон України «Про оборону України» [2], «Про Збройні Сили України» [3], «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» [4], інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби та статусу військовослужбовців, та міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Зазначимо, що у нормах Основного Закону, зокрема, ст. 17 проголошує, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (ст. 65 Конституції України).

У частинах 2 та 3 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» указується, що проходження військової служби здійснюється: громадянами України – у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом; іноземцями та особами без громадянства – у добровільному порядку (за контрактом) на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу, є військовослужбовцями [1]. Проте у вказаному вище Законі у ч. 1 ст. 18 міститься застереження, згідно якого від призову на строкову військову службу в мирний час звільняються громадяни України: *які були засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі, обмеження волі, у тому числі із звільненням від відбування покарання* [1].

Проте внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну після 24.02.2022 р., одним із викликів, які постали перед нашою країною – оборона держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності за допомогою комплектації воєнізованих формувань держави. Це обумовило видання Указу Президента № 69/2022 від 24.02.2022 р. [5] про проведення загальної мобілізації в Україні. Також 03 березня 2022 р. було ухвалено Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [6], відповідно до останнього, у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених МВС України. При цьому, застосування цивільними особами вогнепальної зброї здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Крім того, 15 березня 2022 р. Верховною Радою ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для призову на військову службу під час мобілізації або його зміни з інших підстав», який конкретизує вказану процедуру та передбачає можливість слідчого судді або суду скасовувати запобіжний захід тим, кого тримають під вартою, для призову на військову службу [7]. Якщо до особи застосовано інший запобіжний захід, вона може звернутися до прокурора для його скасування. Така процедура діятиме лише на час воєнного стану [8].

Внаслідок видання даного Указу та прийняття вищевказаних законів, відразу виникли питання щодо низки

проблем правового регулювання проходження військової служби деякими категоріями осіб, стосовно яких у чинному законодавстві указується на застереження їх від призову на строкову військову службу, зокрема, засуджених осіб. Зокрема, у ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» зазначається, що особи, засуджені до позбавлення волі, обмеження волі, арешту чи виправних робіт за вчинення нетяжких злочинів знімаються з військового обліку призовників і стають на облік військовозобов'язаних, що мають судимість [1].

Засуджені за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а також особи направлені для відбування покарання до установ виконання покарань або до яких застосовано примусові заходи медичного характеру виключаються з обліку безстроково і не підлягають службі у воєнізованих формуваннях, у т. ч. підрозділах територіальної оборони України.

Поруч з тим, якщо особа не була засуджена до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, та не була направлена для відбуття покарання до установи виконання покарань, а був засуджений та його звільнили від відбування покарання з випробуванням (з іспитовим строком), це не є підставою для виключення його з військового обліку, та відповідно він є військовозобов'язаним та підлягає призову під час мобілізації на військову службу.

На низку суперечностей та правової невизначеності у національному законодавстві указують й інші дослідники цієї проблеми. Так, на їх думку, положення цих нормативних актів фактично розповсюджувалися на довоєнний період, коли потреби у швидкій мобілізації значної кількості людей не існувало і тому зняття з обліку таких осіб не впливало на комплектацію Збройних Сил України та безпекову ситуацію в державі [9, с. 77]. Але вона гостро постала з зв'язку з необхідністю залучення до Збройних Сил України значної кількості осіб, у тому числі й тих, які перебувають під слідством і судом чи щодо яких винесений обвинувальний вирок, але які виявили бажання взяти участь у захисті Батьківщини [10, с. 39].

До вирішення цієї проблеми, указують фахівці, долучилася Робоча група з підготовки проекту КК, яка запропонувала кілька варіантів її вирішення:

- прийняття спеціального закону про доповнення КК України відповідними положеннями;
- звільнення шляхом помилування указом Президента України;

– тимчасове, на підставі указу Президента України, припинення досудового розслідування, судового розгляду чи виконання покарання з направленням особи до ЗСУ, які перебувають у безпосередньому зіткненні з противником з наступним остаточним вирішенням кримінально-правового статусу особи судом залежно від поведінки особи в ході бойових дій. І хоча Робоча група зупинилася на останньому варіанті вирішення цієї законодавчої ініціативи, проте практична реалізація залучення засуджених до військової служби пішла шляхом помилування указом Президента України [10, с. 40].

Так, Президент України видав три укази, якими помилував 363 засуджених, що висловили про своє бажання захищати Батьківщину, про що повідомив Департамент з питань виконання кримінальних покарань [11]. Зазначимо, що до початку повномасштабного вторгнення в установи виконання покарань в Україні перебувало приблизно 50 тисяч засуджених, ще десятки тисяч перебували під слідством. Для участі у війні звільнили менш як 1%, і лише, тих, хто вже мав досвід у бойових діях, у 99% це колишні військові, які вчинили тяжкі злочини. Їх відправили на фронт, бо вони володіли необхідними професійними навичками [12].

Щоб мати можливість проходження військової служби, засудженим громадянам необхідно пройти процедуру

звільнення за законом. Зазначимо, що клопотання про бажання служити і дотепер продовжують надходити від засуджених. Ув'язнені отримали право звертатися до прокуратури і суду щодо звільнення з-під варті для служби у збройних силах. У Мін'юсті звертають увагу, що законодавство встановлює обмеження щодо помилування осіб, засуджених за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, тих, хто має дві та більше судимостей за вчинення умисних злочинів або відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, засуджених за корупційні правопорушення і осіб, що керували транспортними засобами під дією алкоголю, наркотичних чи деяких лікарських речовин. Усіх їх може бути помилувано лише у виняткових випадках [11].

На думку фахівців, засуджені, які виявили бажання захищати країну у військових діях, немає потреби повертати назад до місць позбавлення волі, зокрема, бо у більшості випадків це стосувалося тих осіб, строк відбування покарання яких добігав до завершення [13].

Проте в умовах воєнного часу помилування засуджених для захисту Батьківщини, все ж наштовхнулося на чимало перешкод, оскільки заяви багатьох засуджених про помилування дотепер не розглянуті. Правозахисники вважають, що цей процес починався немасово і непублічно, вибірково і у прищвидшеному порядку милували спеціалістів, професіоналів у сфері військової справи. У подальшому правозахисники стали наполягати, що не потрібно обмежуватися невеликою кількістю помилуваних, бо патріотів серед засуджених значно більше. З деяких установ виконання покарань адміністрації обирали тих засуджених, в яких було бажання, досвід, невеликі строки позбавлення волі і якщо вони вчинили ненасильницькі кримінальні правопорушення. Жодної особи, яка засуджена до довічного позбавлення волі, поки не звільнили. Функція інформування засуджених про ініціативу Президента була покладена на адміністрацію установи, де знаходяться засуджені, але не завжди їхні заяви передають через особисту неприязнь персоналу установ виконання покарань, в деяких випадках, навіть, блокували заяви засуджених, які виявили бажання захищати Батьківщину [14].

Отже, особливо актуальним постало питання щодо наявності підстав, доцільності та правового регулювання процесу звільнення засуджених до позбавлення волі з метою їх залучення до військової служби та участі в бойових діях із російською збройною агресією.

З метою вирішити окреслені проблеми, у Верховній Раді зареєстрували законопроект № 8243, яким пропонують дозволити деяким засудженим проходити військову службу під час мобілізації [15]. Автори законопроекту пропонували дозволити мобілізацію за бажанням деяких засуджених. Йдеться про засудження за корупцію, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння [16].

Згідно запропонованого законопроекту, під час особливого періоду, запровадженого відповідно до Закону України «Про оборону України», однією із підстав, коли виконання рішення може бути зупинене, якщо обвинувачений, засуджений виявив бажання проходити військову службу за призовом під час мобілізації. Підставою розгляду питання про зупинення виконання судового рішення є клопотання засудженого, його захисника або законного представника. З відповідним клопотанням має право звернутись будь-який засуджений, крім тих хто засуджений за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146–147, 152–156, 186, 187, 189, 255, 255¹, 257,

258–262, 305–321, 330, 335–337, 401–414, 426–433, 436, 437–442 Кримінального кодексу України. Також пропонувалося, що час проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, обвинуваченого, під час досудового розслідування або судового розгляду та засудженого, під час відбування покарання у виді позбавлення волі, зараховується у строк позбавлення волі. Проте, на жаль, вказаний законопроект було відкликано його авторами 30.11. 2022 р. [15].

Зокрема, окремі автори вважають, що насамперед засуджені повинні виконувати свої конституційні обов'язки, а саме: а) додержуватися Конституції України та законів України; б) шанувати державні символи України; в) не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки; г) набувати повну загальну середню освіту; г) не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; д) піклуватися про дітей і непрацездатних батьків; е) сплачувати податки і збори; є) *захистити Вітчизну, її незалежність і територіальну цілісність*. Останній обов'язок для засуджених має деякі особливості [17, с. 38].

І хоча в абз. 7 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлюється, що від призову на строкову військову службу в мирний час звільняються громадяни України, які були засуджені за вчинення кримінального правопорушення до позбавлення волі, обмеження волі, зокрема й із звільненням від відбування покарання [1]. Проте Касаційний кримінальний суд, скасовуючи виправдувальний вирок у справі № 373/108/16-к вказав, що покладені на засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням, вироком суду обов'язки, не перешкоджають йому виконувати обов'язки військовослужбовця [18].

Безумовно, погляди у суспільстві та серед науковців стосовно проходження військової служби колишніх засуджених не знайшли єдиного схвалення. Щодо законодавчого вирішення цієї проблеми потрібно підходити дуже ретельно до цього та враховувати й те, що коли людина потрапляє у місця позбавлення волі, їй важко адаптуватися до знаходження в ізоляції від звичного способу життя на волі. Тому якщо особа усіляко намагається виправитися та бажає проходити військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, з урахуванням виду покарання, особи засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання, необхідно надати таку можливість щодо конституційного обов'язку – захист Батьківщини.

Зазначимо, що під час участі засуджених у військових діях, двоє колишніх засуджених, які були звільнені на підставі указу Президента про помилування та були направлені у військові підрозділи для несення військової служби, загинули в боях із російськими агресорами. За проявлену звитягу один із них представлений до державної нагороди «За мужність» посмертно [19].

Висновок. Отже, на нашу думку є доцільним, щоб обвинувачений, засуджена особа, яка виявила бажання проходити військову службу за призовом під час мобілізації надати їй таку можливість. Безумовно, це вимагає прийняття законодавчих змін щодо підстав, доцільності та правового регулювання процесу звільнення засуджених до позбавлення волі з метою їх залучення до військової служби та участі в бойових діях та неабиякого значення набуває й неупереджений підхід в'язничного менеджменту щодо бажання засуджених проходити військову службу в особливий період з метою захисту територіальної цілісності та недоторканості нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (Дата звернення 7.03.2023)

2. Закон України «Про оборону України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (Дата звернення 7.03.2023).
3. Закон України «Про Збройні Сили України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (Дата звернення 7.03.2023).
4. Закон України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 7.03.2023).
5. Указ Президента України № 69/2022 Про загальну мобілізацію. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення 7.03.2023).
6. Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення 7.03.2023).
7. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>. (Дата звернення 7.03.2023).
8. З СІЗО для призову звільнятимуть лише засуджених за ненасильницькі злочини – роз'яснення ЗСУ. [Електронний ресурс]. URL: <https://zmina.info/news/z-sizo-dlya-pryzovu-zvilnyatymut-lyshe-zasudzhenyh-za-nenasylnczki-zlochyny-rozyasnennya-zsu/> (дата звернення 7.03.2023).
9. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Дострокове звільнення засуджених до позбавлення волі з метою залучення до участі в бойових діях. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 75–86.
10. Навроцький В. О. Виклики, що постали перед українським кримінальним правом з початком українсько-російської війни. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 36–41.
11. Президент помилював вже 363 засуджених які захотіли воювати за Україну: яка процедура. URL: <https://novynarnia.com/2022/04/10/prezydent-pomyluvav-uzhe-363-zasudzhenyh-yaki-zahotily-voyuvaty-za-ukrainu-yaka-procedura/> (дата звернення 7.03.2023).
12. Для участі у війні звільнили менш як один відсоток в'язнів: серед них лише ті хто вже мав досвід у бойових діях. URL: <https://zmina.info/news/dlya-uchasti-u-vijni-zvilnyly-mensh-yak-odyn-vidsotok-v-CA%BCyazni-sered-nyh-lyshe-ti-hto-vzhe-mav-dosvid-u-bojovyh-diyah/> (дата звернення 7.03.2023).
13. В'язні, які погодились захищати. URL: https://lb.ua/society/2022/05/17/517108_vyazniv_yaki_pogodilis_zahishchati.html (дата звернення 7.03.2023).
14. Як реалізується ініціатива президента щодо звільнення засуджених для оборони країни. URL: https://protocol.ua/ua/yak_realizuet-sya_initsiativa_prezidenta_shchodo_zvilnennya_zasudgenih_dlya_oboroni_kraini/. (Дата звернення 7.03.2023).
15. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо врегулювання деяких питань проходження військової служби в умовах воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40908> (дата звернення 7.03.2023).
16. У ВР пропонують деяким засудженим проходити військову службу. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20221130-u-vr-propouyt-deyakum-zasudzhenum-prohodyty-vijskovu-sluzhbu/> (дата звернення 7.03.2023).
17. Богдан Ю. М. Спеціальні обов'язки засуджених до позбавлення волі на певний строк у системі їх правового статусу. *Південно-український правничий часопис*. 2021. № 2. С. 36–40.
18. Закон і бізнес. Испитовий строк не перешкоджає проходженню військової служби – ВС. URL: https://zib.com.ua/ua/154628-ispitoviy_strok_ne_pereshkodzhae_prohodzhennyu_viyskovoii_sluzhbi.html (дата звернення 7.03.2023).
19. НА ЗАХИСТ КРАЇНИ. РОЗ'ЯСНЕННЯ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ. URL: [HTTPS://KVS.GOV.UA/%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97/NOTE/12075/](https://kvs.gov.ua/%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97/NOTE/12075/) (дата звернення 7.03.2023).